

JAAKKO BELT

Suuntaviittoa fenomenologiaan

Fenomenologian ydinkysymyksiä. Toim. Timo Miettinen, Simo Pulkkinen & Joona Taipale. Gaudeamus, Helsinki 2010. 277 s.

Fenomenologinen traditio suhtautuu omiin lähtökohtiinsa turhauttavan pakkomieltisesti. Usein toistellaan, että fenomenologia alkaa ajattelun laadullisesta muutoksesta, joka vaatii erityisiä metodologisia valmisteluja ja pedagogista pohjustuksia. Toisaalta korostetaan paluuta peruskysymyksiin ja aihepiiriin toistuvaa uudelleen kirjoittamista. Vaikka fenomenologiasta puhutaan avoimena mahdollisuutena ja ”loputtomana tehtäväkenttänä”, tutkimuksessa pysytellään usein metodologian ja tematiikan tutuilla ja turvallisilla ydinalueilla. Otaksutun menetelmällisen erityislaatuisuuden, idiosynkraattisen käsitteistön ja tiheästi haarautuvan ongelmakentän ruotimisessa päästään harvoin puusta pidemmälle, itse asiaan.

Onneksi lähtökohtiin palaaminen johtaa ajoittain, mutkien kautta, myös asioiden äärelle. Viime syksynä ilmestynyt artikkelikokoelma *Fenomenologian ydinkysymyksiä* on ensimmäinen suomenkielinen yleisteos, jossa fenomenologisen filosofian periaatteita, peruskäsitteitä ja muutamia valikoituja teemoja esitellään verrattain kattavasti. Kirjoittajakunta koostuu etupäässä lehtoreista ja nuorista tutkijoista, jotka lähestyvät fenomenologiaa tradition sisältä mutta eri painotuksin. Näkökulmien yksituumaisuutta tasapainottaa sisällön monimuotoisuus. Teoksen 13 artikkelissa edetään klassisen fenomenologian metodologisesta perustasta yksilön ja

yhteisön risteyspisteisiin: persoonan, ruumiillisuuden, (filosofin) vastuun, sosiaalietiikan, ”arkkipolitiikan”, naisena olemisen ja naurun monieleisiin ilmiökenttiin.

Jaettu kokemus, rajattu kuvaus

Artikkelikokoelmaa vaivaa lievä rönky ja epätasaisuus, mutta erityisesti taustoittavissa artikkeleissa tavoitetaan olennainen. Teoksen toimittajakolmikko hahmottelee johdannossa fenomenologian kehityshistorian, menetelmälliset periaatteet ja kantavat kysymykset vaivattoman tiiviisti ja selkeästi. Keskeiset muotoilut nivoutuvat kokemuksen käsitteen ympärille. Fenomenologia esitellään tieteenalana, jonka päämääränä on kuvailla kokemuksen yleisiä rakenteita. Fenomenologian tavoitteena ei ole tarkastella, mitä tapahtuu ”pään sisällä”, vaan jäsentää filosofisesti, miten todellisuus koetaan monimuotoisissa suhteissa maailmaan. Kirjoittajat korostavat edelleen havainnollisesti, ettei tällainen tutkimus voi rajoittua pelkästään yksilön mielenmaisemaan, koska esimerkiksi sellaiset saavutukset kuin tiede, uskonto ja moraali eivät rakennu yksittäisen ihmisen kokemuksissa. Kokevan subjektin ominaispiirteiden lisäksi fenomenologia tutkii, millainen on suhteemme toisiin kokijoihin ja jokapäiväiseen elämismailmaan – ja miten edellä mainitut tekijät määrittävät todellisuuden ilmenemistapoja.

Teoksen ehdottomia ansioita onkin fenomenologian otaksutun subjektikeskeisyyden selventäminen ja osittainen kyseenalaistaminen. Myyttiä metodologisesti ja metafysisesti epäilyttävästä ”subjektivismista” puretaan useissa artikkeleissa erityisesti korostamalla yhteisön merkitystä. Joona Taipale osoittaa Husserlin analyyseihin nojaten, että jopa perustavimmat kokemukset, kuten aistihavainnot, ovat historiallisesti ja yhteisöllisesti normittuneita. Paitsi yksilölliset havaintokykymme myös omaksumamme intersubjektiviiset normit – ”normaaliuden” ja ”optimaalisuuden” mittapuut – rajaavat kokemustamme ja määrittävät, mitä pidämme todellisena. Havaittu maailma on siis lähtökohdaisesti yhteinen, puhumattakaan arvojen ja käytäntöjen läpäisemästä sosiaalisesta todellisuudesta. Kokemukset ovat ”omia” ja tässä mielessä ainutkertaisia, mutta myös yleisiä ja jaettuja. Taipaleen analyysit vahvistavat ja havainnollistavat käsitystä, jonka mukaan fenomenologian tutkimuskohde ei ole itseensä suljettu abstrakti yksilötietoisuus vaan yhteisöllisesti eletty inhimillinen todellisuus.

Samoilla linjoilla etenee myös Timo Miettisen artikkeli fenomenologisesta yhteisöteoriasta. Miettinen tarkastelee yhteisöjä ja kulttuureja itsenäisinä toimijoina, jotka eivät palaudu yksilöihin. Artikkelin vakuuttavinta antia on kuvaus yhteisön ja sen aikaansaannosten kehämäi-

sestä, lähes dialektisesta vuorovai-
kutussuhteesta. Yhtäältä yhteisöt
jatkuvasti synnyttävät ja uudistavat
kulttuurisia rakenteita: lakeja, ins-
tituutioita, tieteitä, uskontoja. Toi-
saalta nämä kulttuuriset luomukset
myös ehdollistavat yhteisön elämää:
ne perustavat tradition, kulttuurisen
viitekehyksen, jonka omaksuminen
liittää ihmiset yhteisön jäseniksi.
Analyysin päätteeksi Miettinen tulee
kuin ohimennen kristallisoineeksi
ihmisen ja kulttuurin välisen jän-
nitteen Hannah Arendtia mukaillen:
”Ihminen on samanaikaisesti sekä
kulttuurin subjekti että sen objekti.”
(159) Kahtalainen sidos konkreti-
soituu Martina Reuterin oivallisessa
Arendt-artikkelissa, jossa pohditaan
julkisen tilan ja poliittisen toiminnan
kohtalonyhteyttä. Perusdynamikan
voi jälleen tiivistää: julkinen tila
mahdollistaa poliittisen toiminnan,
joka puolestaan ylläpitää julkista
tilaa.

Yhteisöpohdintojen ohella
teoksen taattua tavaraa ovat Simo
Pulkkisen ja Jussi Backmanin arti-
ikkelit fenomenologian metodo-
logiasta. Ensin mainittu jäsenteele
Husserlin menetelmällisiä ihanteita,
jälkimmäinen Heideggerin onto-
logis-hermeneuttista muunnelmaa
fenomenologian metodista. *Epokhe*,
reduktiot, destruktio ja hermeneu-
tinen kehä esitellään perinteiseen
tapaan myönteisessä valossa, mutta
kirjoittajat kartoittavat virkistävästi
myös menetelmien rajoitteita. Pul-
kinen korostaa esimerkiksi Husserlin
eideettisen menetelmän rajallisuutta.
Kokemuksen yleisiä piirteitä ei voi
tavoittaa täysin ennakkoluulotto-
masti ja olemuksellisella varmuu-
della, koska kokemusten tunnis-
taminen perustuu aina joillekin
ennakkokäsityksille. Myöskään luo-
kittelujen perustavuudesta tai lopul-
lisuudesta ei ole takeita, eikä kuvitte-
lukykyämme veny loputtomiin, koska
kokemuspiirimme on rajallinen.
Fenomenologisten kuvausten kes-
keneräisyys ei kuitenkaan Pulkkisen
mukaan vie pohjaa tieteellisyyden
ihanteelta. Saavutettujen tulosten
jatkuva arviointi ja jäsenysten kor-
jaaminen pikemminkin juuri ilmen-
tävät fenomenologian kriittisiä tutki-

muskäytäntöjä.

Ympyrä sulkeutuu, kun
Backman nostaa vielä esiin fenome-
nologisen menetelmän historialliset
ja kielelliset reunaehdot. Kokemusta
jäsennetään aina periytyneellä käsi-
teistöllä, joka on aiemman filosofian
värittämää. Niinpä fenomenologiset
kuvaukset tulee ymmärtää tulkin-
taprosesseina, joita määrittävät sekä
tutkijan historiallinen tilanne että
tarjolla oleva terminologia. Backman
muistuttaa, että fenomenologinen
tutkimus vaatii näin ollen tulkin-
nän lähtökohtien purkamista ja käsi-
tehistoriallista kritiikkiä, Heideggerin
termein ”destruktiota”. Pulkkisen
ja Backmanin huomioiden valossa
fenomenologia näyttäytyy lähes käy-
tännöllisenä reflektiivisenä tutki-
muksena, joka on kaukana ikuisten
totuuksien kontekstittomasta tarkas-
telusta.

Sillattomat kuilut

Fenomenologian ydinkysymyksiä jättää
myös toivomisen varaa. Ensin-
näkin fenomenologian avainhahmot
Levinas ja Sartre sekä rajatapaus
Derrida loistavat poissaolollaan.
Toiseksi tieteitä ja tieteellisyyttä kä-
sitellään kautta linjan yksinkertaiste-
tusti. Tieteestä puhutaan edelleenkin
– Husserlia ja Heideggeria seuraten
– ”naiivina” toisena, jota vasten feno-
menologian periaatteet voidaan mää-
ritellä. Esimerkiksi Juha Himanka
luottaa artikkelissaan ”Fenomeno-
logia ja luonnontieteet” vastakkain-
asettelun voimaan. Lukija saa kuulla,
että fenomenologiassa pitäisi asettaa
syrjään ”taipumuksemme etsiä syitä
ja selityksiä, jotka johtavat pois itse
asiasta” (91) ja että abstraktin teo-
retisoinnin sijaan fenomenologian
lähtökohta on konkreettisen todellis-
tumisessa (92–93). Tämänkaltaisilla
muotoiluilla saattaa olla heuristista
arvoa, mutta ne eivät tee oikeutta
sen paremmin tieteiden kokemus-
perustalle kuin fenomenologian tie-
teellisyydelle. Vastakkainasettelun
sijaan vaikuttaisi hedelmällisem-
mältä kysyä, miten fenomenologia
väitteitä oikeutetaan tiedeyhteisössä
tai missä mielessä fenomenologiset
kuvaukset ja analyysit muodostavat

teorian kaltaisia kokonaisuuksia tai
malleja.

Yhdessäkään artikkelissa ei
myöskään kunnolla tartuta kysy-
mykseen fenomenologian natura-
lisoinnista, vaikka aihe on pinnalla
nykykeskustelussa. Loputtomien
metafyysisten ja metodologisten
kiistojen ohittamisen ymmärtää,
mutta fenomenologian ja erityistie-
teiden suhdetta olisi voinut käsitellä
myös käytännöllisestä näkökulmasta.
Miten fenomenologiaa analyyseja,
käsitteitä ja välineitä sovelletaan eri-
tyistieteissä? Miten tieteiden tulokset
hyödyttävät tai haastavat fenome-
nologista tutkimusta? Poikkitieteelli-
sellä kysymyspatteristolla olisi voinut
jäljittää fenomenologian asemaa
kognitiotieteissä, uskontotieteissä tai
vaikkapa elokuvatutkimuksessa. Nyt
joudutaan tyytymään irrallisiin mai-
nintoihin yhteyksistä.

Fenomenologian suhde toisiin fi-
losofisiin suuntauksiin jää niin ikään
hieman epämääräiseksi. Fenomeno-
logian ydintä toki lähestytään epä-
suorasti luotaamalla sen rajapintoja:
Iina Koskinen, Hanna Lukkari ja
Erika Ruonakoski asemoivat Simone
de Beauvoirin ajattelun eksisten-
tialismin, historiallisen analyysin ja
fenomenologian risteyspisteeseen;
Kai Alhanen lukee Henri Bergsonia
toisaalta proto-fenomenologina, toi-
saalta olemusajattelun vastustajana,
jonka pluralismi elää fenomeno-
logian myöhempien kriitikoiden
teksteissä; Susanna Lindberg pöyhii
Heideggerin natsikytköksen ja ”au-
tenttisuuden etiikan” synnyttämää
debattia ranskalaisessa poliittisessa
filosofiassa. Monista osuvista vastak-
kainasetteluista ja yksittäisistä vertai-
luista huolimatta eri koulukuntien
yleiset erot ja yhtymäkohdat jäävät
harmillisen vähälle huomiolle. Kai-
vattua metafilosofista otetta tarjoilee
ainoastaan Sami Pihlström, jonka
vertaileva artikkeli pragmatismista
ja fenomenologiasta tosin pelkistyy
paikoin ulkokohtaiseksi.

Yhtä kaikki antologia puolustaa
paikkansa johdatusteoksena. Tra-
dition suuntimat tulevat tutuiksi,
vaikka sidokset jäisivätkin hämä-
räksi. Paluu lähtökohtiin kannattaa,
kunhan ei eksy juuristoihin.